

Ardea cinerea

(L., 1758)

Czapla siwa

Rząd: brodzące, rodzina: czaplowate, podrodzina: czaple

Status występowania w Polsce

Nielicznie, lokalnie średnio licznie lęgowa, Nielicznie zimująca.

Opis gatunku

Czapla siwa jest największą z czapli lęgowych w Polsce, zbliżoną wielkością do żurawia i bociana białego. Wymiary: długość ciała 90–105 cm, rozpiętość skrzydeł 175–195 cm, masa ciała 1,0–2,3 kg. Jest ptakiem o potężnym żółtym dziobie, długiej szyi, wydłużonym ciele i długich nogach. Samiec i samica wyglądają podobnie. Białawe czoło, boki głowy i szyja kontrastują z szarymi skrzydłami i resztą ciała. Od oka aż za tył głowy biegnie czarne pasmo piór tworzące w okresie godowym wyraźny czub. Z przodu białej szyi przebiega również czarne pasmo piór. W szacie godowej czapla siwa ma nieco wydłużone pióra na grzbiecie i piersi. W locie widać wyraźny kontrast między szarym wierzchem ciała a czarnymi lotkami, ptak sprawia wrażenie wielkiego i ociężałego, powoli uderza łukowato wygiętymi skrzydłami, a szyję ma esowato wygiętą. Osobniki młode charakteryzują się ciemną głową bez długiego czuba i jednolicie szarym upierzeniem, dziób ma barwę szarozółtą. Czapla odzywa się ochryplym „kreik” lub „kraurk”, a przy gnieździe wydaje rozmaite chrapiwe dźwięki.

Możliwość pomyłki z innymi gatunkami

Nie ma możliwości pomyłki dorosłej czapli siwej z inną dorosłą czaplą, natomiast można pomylić ptaki młode, dorosłe osobniki albinotyczne czy też osobniki o bladym upierzeniu z młodymi osobnikami czapli białej *Egretta alba* (A027) czy czapli purpurowej *Ardea purpurea* (A029), które wyjątkowo można spotkać w Polsce. Młode czaple siwe mają upierzenie prawie jednolicie szare, a biały kolor występuje tylko na bokach głowy i szyi. Zdarzają się jednak osobniki młode o upierzeniu brunatnym lub płowym i te najłatwiej pomylić z młodymi czaplami purpurowymi.

Biologia

Tryb życia

Z zasady gniazduje w koloniach, często razem z kormoranami. Przedstawiciele tego gatunku prowadzą zarówno samotniczy, jak i stadny tryb życia. Żerują pojedynczo, a łączą się w stada (również duże) w przypadku żerowisk ograniczonych przestrzennie lub w miejscach, gdzie obfity żer

występuje okresowo. Chętnie żerują wspólnie z innymi gatunkami ptaków (krurowate, drapieżne czy inne czaplowate). Na noclegowiskach lub w czasie wędrówki tworzą stada liczące od kilku do kilkudziesięciu osobników.

Lęgi

Dojrzałość płciową osiągają w drugim roku życia, ale większość ptaków przystępuje do lęgu rok później. Osobniki obu płci wracają równocześnie z zimowisk w marcu, a do lęgów przystępują na przełomie marca i kwietnia. Zwykle ma miejsce jeden lęg w sezonie, ale powtórne zniesienia mogą pojawiać się do czerwca. Gnieździ się pojedynczo lub w koloniach, które są zlokalizowane przeważnie w pobliżu bogatych w ryby żerowisk. Czasami jednak kolonia może znajdować się 10–30 km od żerowiska. W Polsce gnieździ się głównie na drzewach, zarówno iglastych, jak i liściastych, na wysokości do 40 m, ale czasami także na ziemi, w trzcinie (np. Stawy Przemkowskie, Jez. Wielkie k. Trzciela, Stawy w Górkach w dolinie Nidy). Do gniazda budowanego przez obu partnerów (z większych i mniejszych gałęzi) samica znosi 3–5 jaj (poza Europą 1–10). Znoszenie jaj odbywa się w odstępach 2–4-dniowych. Wysiadywanie rozpoczyna się zwykle od 1. jaja, czasami później. Jaja są wysiadywane przez

oboje rodziców w ciągu 25–26 dni (wyjątkowo 28–32 dni), a pisklęta kłują się asynchronicznie. Rodzice opiekują się potomstwem, które po 20–30 dniach po wykluciu zaczyna przechodzić z gniazda na sąsiednie gałęzie; zdolność do lotu osiągając dopiero w wieku około 50 dni. W ciągu kolejnych 10–20 dni młode ptaki wracają jeszcze do gniazda czy w jego sąsiedztwo. Po tym okresie stają się już w pełni samodzielne. Ponieważ pisklęta w jednym gnieździe różnią się wiekiem, często dochodzi między nimi do walk, kończących się śmiercią słabszego (zwykle młodszego) pisklęcia. Sukces lęgowy zależy od wielkości zniesienia i obfitości pokarmu. W Polsce liczba odchowanych młodych wynosi 2,0–3,9 na gniazdo. W dużych lęgach ginie więcej piskląt niż w małych.

Wędrówki

Wędrówka polęgowa rozpoczyna się wkrótce po osiągnięciu lotności przez młode osobniki i trwa do połowy września. Ptaki wędrują wtedy w poszukiwaniu lepszych żerowisk we wszystkich kierunkach, jednak z przewagą kierunku południowo-zachodniego. Największe stado polęgowe, liczące ok. 1000 os. obserwowano w Polsce na Zb. Włocławskim latem 1990 roku. W czasie tej wędrówki czaple rozprzestrzeniają się na odległość do 250 km od miejsca gniazdowania (urodzenia).

Wędrówka jesienna trwa od początku września do końca października. Jesienią duże koncentracje czapli siwej były spotykane w dolinie Noteci, na Zb. Włocławskim, na zb. Jeziorsko, w dolinie Baryczy, w dolinie górnej Wisły oraz w rezerwacie Łęczczok na Śląsku. Wędrówka spowodowana silnym oziębieniem może nastąpić później. Średni dystans wędrówkowy dla czapli siwej z Polski wynosi 800 km. Wysokość lotu podczas wędrówki dochodzi maksymalnie do 1500 m. Wędrówka wiosenna rozpoczyna się w lutym, tak że w marcu ptaki już są w koloniach.

Obrączkowane w Polsce czaple siwe były stwierdzane jesienią we wszystkich państwach Europy Zachodniej i Europy Południowej oraz w północnej, a nawet środkowej Afryce.

Zimowanie

Większość czapli siwych gniazdujących w Polsce zimuje poza granicami kraju, na południu Europy – od wschodnich wybrzeży Hiszpanii do Grecji. Część osobników leci na zimowiska dalej – do Afryki Środkowej (od Wybrzeża Kości Słoniowej do Sudanu). Osobniki pozostające na zimę w kraju lub przylatujące z północy i wschodu przebywają na terenie całej Polski, choć zdecydowanie liczniej w jej zachodniej części.

Pokarm

Czaple siwe odżywiają się rybami, płazami, małymi ssakami, owadami i gadami, a wyjątkowo skorupiakami, mięczakami, dżdżownicami i ptakami oraz pokarmem roślinnym. Żerują głównie w ciągu dnia, szczególnie aktywnie w godzinach rannych i popołudniowych, na lądzie lub płytkich wodach, gdzie brodzą lub stoją, zwykle pojedynczo lub w luźnych grupach, czatując na zdobycz. Wyjątkowo pływa-

ją lub nurkują w celu zdobycia pożywienia. Skład diety zależy od dostępności zdobyczy. Główne pożywienie czapli siwych gniazdujących w Kątach Rybackich na Mierzei Wiślanej i w Kiersitach na Mazurach stanowią niektóre gatunki ryb – okoń, płoć, leszcz, jazgarz i śledź, podczas gdy inne ryby – karp, ciernik, wzdręga oraz węgorz stanowią niewielki procent diety. Dużą część pokarmu stanowią ryby wykrztuszone przez kormorany. W kolonii w Mostach nad Zat. Pucką najczęściej zjadaną rybą jest babka bycza, która w tym rejonie jest bardzo liczna. Do 25% diety czapli siwej stanowią tu gryzonie (karczownik, polnik), a około 3% – płazy. Żerowiska czapli mogą być położone w odległości do 18 km od kolonii gniazdowej. Dzielne zapotrzebowanie dorosłego osobnika to 330–500 g pokarmu zwierzęcego.

Występowanie

Siedlisko

Czapla siwa występuje w bardzo różnych siedliskach. Jako miejsca żerowania preferuje naturalne i sztuczne płytkie zbiorniki wodne, z wodami słodkimi, słonawymi i słonymi, na terenach nizinnych. W Europie można ją spotkać do wysokości 500 m n.p.m., a wyjątkowo do 1000 m n.p.m. Kolonie lęgowe zakłada zarówno na drzewach, rosnących w większym lub mniejszym zwarciu, jak i wśród niskich krzaków lub wprost na ziemi w otwartym krajobrazie. Niekiedy gnieździ się na skalistych wysepkach blisko wybrzeża (np. w północnej Europie) czy na klifach (w Szkocji). Jeżeli nie jest prześladowana, może zagnieździć się w centrum miasta, w sąsiedztwie człowieka (Amsterdam, Wiedeń). W Polsce, na Pomorzu Środkowym i na Nizinie Mazowieckiej, czapla siwa gnieździ się przeważnie w pobliżu osiedli ludzkich. Gniazduje w lasach lub w luźnych kępach drzew, zarówno iglastych, jak i liściastych, budując gniazda na wysokości do 40 m. Znane są również kolonie lęgowe w trzcinowiskach. Często gnieździ się w koloniach mieszanych, z kormoranami.

Siedliska z załącznika I Dyrektywy Siedliskowej, które mogą być istotne dla gatunku

- 1130 Ujścia rzek (estuaria)
- 1150 Zalewy i jeziora przy morskie (laguny)
- 3140 Twardowodne oligo- i mezotroficzne zbiorniki z podwodnymi łkami ramienic *Charetea*
- 3150 Starorzeczka i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami z *Nymphaeion*, *Potamion*
- 3260 Nizinne i podgórskie rzeki ze zbiorowiskami włosieniczników
- 3270 Zalewane muliste brzegi rzek
- 9160 Grąd subatlantycki (*Stellario-Carpinetum*)
- 9170 Grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny (*Galio-Carpinetum*, *Tilio-Carpinetum*)
- 91E0 Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (*Salicetum albo-fragilis*, *Populetum albae*, *Alnenion glutinoso-incanae*), olsy źródłkowe

Rozmieszczenie geograficzne

Wyróżniono 4 podgatunki. W Europie występuje podgatunek nominatywny *A. c. cinerea*, którego zasięg lęgowski rozciąga się od wschodniej Irlandii na zachodzie, poprzez Europę i Syberię do Sachalinu na wschodzie i od koła podbiegunowego w Norwegii na północy, do Płw. Iberyjskiego na południu. Gnieździ się również na północy Afryki oraz w Izraelu. Zimą czapla siwa spotykana jest głównie w zachodniej, środkowej i południowej Europie oraz w północnej Afryce. Część ptaków zostaje na zimę w pobliżu lęgów w północnej Europie, a te, które lecą najdalej na południe, zimują na stepach na południe od Sahary. Pozostałe podgatunki są osiadłe i gnieźdzą się w południowo-wschodniej Azji, na Madagaskarze i w Mauretanii.

Rozmieszczenie w Polsce

W Polsce czapla siwa gnieździ się na niżu całego kraju, lecz rozmieszczenie kolonii jest nierównomierne. Północna i zachodnia część kraju jest zamieszkała przez gatunek liczniejszy i tu znajdują się największe kolonie lęgowe czapli (czaplińce) – na Kurowskich Błotach k. Szczecina, w Kątach Rybackich na Mierzei Wiślanej i w Mostach nad Zat. Pucką. W południowo-wschodniej Polsce kolonie są rzadziej spotykane i mniej liczne. Na dużych obszarach Kielecczyny czy Podkarpacia lęgowski czapli siwej nie stwierdzono. W ostatnich kilkunastu latach znaleziono nowe kolonie na Dolnym Śląsku, w dolinie Nidy, na Zamojszczyźnie i w Bieszczadach. Najwyżej położona kolonia czapli k. Średniej Wsi w Bieszczadach leży na wysokości 400 m n.p.m., o 100 m wyżej gniazdowała pojedyncza para w Kotlinie Orawsko-Nowotarskiej.

Status ochronny

Ochrona gatunkowa w Polsce: gatunek objęty ochroną częściową z wyjątkiem osobników występujących na terenie stawów rybnych uznanych za obręby hodowlane (Dz U z 2004 r. Nr 220, poz. 2237)

Status zagrożenia w Europie: S gatunek nie zagrożony, którego status ochronny jest prawdopodobnie odpowiedni BirdLife International: SPEC -

Dyrektywa Ptasia: Art. 4.2

Konwencja Berneńska: załącznik III

Występowanie gatunku na obszarach chronionych

Część kolonii lęgowych, jak i miejsc koncentracji wędrowkowych znajduje się w rezerwach przyrody (Wyspa Wysoki Ostrów na jez. Dobskim, Wyspa Długi Ostrów na jez. Rydzówka, Wyspa Mała Kępa, Jezioro Czerwica, Wyspa Lipowa na jez. Morąg, Kąty Rybackie, Stawy Milickie, Stawy Przemkowskie, Łęczczok).

Rozwój i stan populacji

Liczebność europejskiej populacji lęgowej czapli siwej oceniana jest na 160 000–200 000 p. Oceniono, że w 10 krajach europejskich gniazduje prawie 80% europejskiej populacji tego gatunku. Najliczniej gnieździ się we Francji (26 700 p.), Rosji (20 000–25 000 p.), na Ukrainie (16 000–20 000 p.), w Niemczech (17 700–18 200 p.), Wielkiej Brytanii (11 000 p.), w Holandii, Norwegii, Polsce, Szwecji, Danii i Białorusi (od 11 000 do 6500 p.). Liczebność czapli zimujących w zachodniej Europie i północno-zachodniej Afryce oceniana jest na 263 000–286 000 os., a liczebność ptaków zimujących w środkowej i wschodniej Europie – na 189 000–256 000 os. W zachodniej części zasięgu liczebność jest prawdopodobnie stabilna, chociaż duża śmiertelność w czasie ostrych zim wpływa na jej fluktuację z roku na rok. W Skandynawii nastąpiła ekspansja gatunku, który zwiększył swą liczebność i zasiedlił nowe obszary. W większości państw obserwowany jest wzrost liczebności, a tylko w kilku państwach spadek.

Przypuszczalnie do połowy XIX w. czapla siwa była w Polsce szeroko rozpowszechniona. Po długim okresie intensywnego tępienia na przełomie XIX i XX w., kiedy liczebność i zasięg zostały znacznie ograniczone, zaczął następować powolny wzrost liczebności. Niewątpliwą przyczyną tego była ochrona rezerwatowa czaplińców. Najszybciej stabilizacja liczebności nastąpiła w Wielkopolsce, później na Śląsku, Pomorzu Zachodnim i w północno-wschodniej części Polski. Przypuszczalnie w części południowo-wschodniej kraju liczba kolonii lęgowych jeszcze wzrosła. Wielkość krajowej populacji lęgowej szacowana jest na około 9000–10 000 p.

Największe czaplińce są zlokalizowane na północy Polski. Są to rez. Kurowskie Błota k. Szczecina (ok. 900 gniazd w latach 1995–1996), rez. w Kątach Rybackich na Mierzei Wiślanej (447–886 gniazd w latach 1955–1999) i kolonia w Mostach nad Zat. Pucką (blisko 500 gniazd w 2003). Do stanowisk liczących ponad 100 gniazd należą: kolonia nad Łebą pod Chocielewkiem, kolonia w Kiersitach (na południe od jez. Drużno), 7 kolonii na Mazurach (Jez. Dobskie, jez. Rydzówka, jez. Gaładuś, jez. Czerwica, jez. Morąg, jez. Limajno, wieś Ławki k. Rynu), kolonia w dolnym basenie Biebrzy k. Bud, 2 kolonie na Zb. Włocławskim, kolonia nad Bugiem w Dołhobrodach, 5 kolonii w Wielkopolsce, na Ziemi Lubuskiej w Ownicach k. Słońska i nad Jez. Głębokim k. Bytnicy, na Śląsku na Zb. Otmuchowskim, u ujścia Stobrawy do Odry i na Stawach Milickich. W południowo-wschodniej Polsce kolonie są rzadziej spotykane i mniej liczne; największa z nich, licząca 120 gniazd, znajduje się w lasku k. wsi Szczerbaków, w dolinie Nidy.

Oceniono, że w latach 1985–1990 na terenie kraju zimowało od 1200 (surowe zimy) do 2900 (łagodne zimy) czapli. Na Zalewie Szczecińskim zimuje do 290 os. Czaple siwe koncentrują się zwykle na śródlądziu w pobliżu dużych zbiorników wodnych (Zb. Włocławski, zb. Jeziorsko, Zb. Rybnicki

i Zb. Nyski), na stawach rybnych (Stawy Przemkowskie, Stawy Milickie, Stawy Wielikąt) i nad rzekami (dolina Noteci, dolina środkowej Wisły). W dolinie górnej Wisły zimuje regularnie do 60 os. Nieregularne zimowanie stwierdzono też na Pilicy i w dolinie Nidy. Pojedyncze osobniki zimują nawet na górskich zbiornikach w Karpatach (np. Jez. Myczkowskie).

Zagrożenia

Gatunkowi zagraża w Polsce:

- niszczenie gniazd w koloniach lęgowych i odstrzał na żerowiskach w okresie lęgowym;
- konkurencja o miejsca lęgowe z kormoranami (w niektórych koloniach mieszanych obydwu gatunków).

Propozycje odnośnie do zarządzania

Należy:

- objąć ochroną w formie użytków ekologicznych wszystkie kolonie lęgowe tego gatunku;
- opracować i wdrożyć mechanizmy rekompensowania ekstensywnych metod gospodarowania na stawach rybnych.

Propozycje badań

Należy zbadać:

- rozmieszczenie i liczebność krajowej populacji lęgowej;
- sukces rozrodzcy w zależności od siedliska i sposobu gniazdowania;
- przeżywalność;
- wybiórczość siedliskową;
- rozmieszczenie zimowisk i tras przelotu krajowej populacji lęgowej.

Monitoring

- rejestracja wszystkich stanowisk lęgowych na terenie kraju wykonywana co 3 lata;
- ocena wielkości kolonii (w oparciu o liczbę zajętych gniazd) obejmująca 30 największych kolonii lęgowych w kraju, wykonywana co 3 lata.

Bibliografia

BAZA DANYCH OSO – NATURA 2000. Zakład Ornitologii PAN.
BAZA DANYCH POLSKIEGO ATLASU ORNITOLOGICZNEGO.
Zakład Ornitologii PAN.
BAZA DANYCH WIADOMOŚCI POWROTNYCH. Centrala Obrączkowania Ptaków, Zakład Ornitologii PAN.
BEAMAN S., MADGE S. 1998. The Handbook of Bird Identification for Europe and the Western Palearctic. London, 868 s.
BEDNORZ J., KUPCZYK M., KUŹNIAK S., WINIECKI A. (red.). 2000. Ptaki Wielkopolski. Monografia faunistyczna. Poznań, 640 s.
CRAMP S., SIMMONS K. E. L. (red.) 1983. Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa. The Birds of the

Western Palearctic. Vol. 1. Ostrich to Ducks. Oxford, 722 s.
CZAPULAK A., BETLEJA J. 1998. Zimowanie ptaków wodnych na Śląsku w latach 1990–1995. *Ptaki Śląska*, 12: 127–143.
CZAPULAK A., ADAMSKI A. 2002. Biologia rozrodu czapli siwej *Ardea cinerea* gniazdującej w szuwarach trzcinowych. *Not. Orn.*, 43, 4: 207–217.
DRÓŻDŹ R. – dane niepublikowane.
GŁOWACIŃSKI Z. (red.) 2001. Polska czerwona księga zwierząt. Kręgowce. Warszawa, 449 s.
HAGEMEIJER W. J. M., BLAIR M. J. (red.) 1997. The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their Distribution and Abundance. London, 903 s.
del HOYO J., ELLIOTT A., SARGATAL J. (red.) 1992. Handbook of the Birds of the World. Vol. 1. Ostrich to Ducks. Barcelona, 696 s.
JAKUBAS D. 2003. Czynniki wpływające na ekologię rozrodu czapli siwej *Ardea cinerea* L. – porównanie 4 kolonii lęgowych w północnej Polsce. Praca doktorska. Kat. Ekologii Kręgowców UG, Gdańsk.
JONSSON L. 1998. Ptaki Europy i Obszaru Śródziemnomorskiego. Warszawa, 559 s.
KITOWSKI I., WOJTAK E. 1999. Populacja czapli siwej *Ardea cinerea* na Lubelszczyźnie – ocena liczebności i problemy ochrony. Bioróżnorodność, zasoby i potrzeby ochrony fauny Polski. Słupsk, s. 139–140.
MAKRYCKI W. 1994. Pokarm czapli siwej *Ardea cinerea* L. z kolonii lęgowej w Kątach Rybackich. Praca magisterska. Zakład Ekologii Kręgowców UG, Gdańsk.
MARKOWSKI R., ŻÓŁKOŚ K. 1996. Zmiany w fitocenozach leśnych wywołane obecnością kolonii kormoranów i czapli w Kątach Rybackich na Mierzei Wiślanej. W: Stempniewicz L. (red.) Raport nr 2. Ocena presji kormorana czarnego *Phalacrocorax carbo sinensis* na ichtiofaunę Zalewu Wiślanego. Msc. Gdańsk.
MELLIN M., IBRON I. – dane niepublikowane.
POLAK M., WILNIEWCZYC P. 2001. Ptaki lęgowe doliny Nidy. *Not. Orn.*, 42, 2: 89–102.
RZĘPAŁA M., KASPRZYKOWSKI Z., GOŁAWSKI A., GÓRSKI A., DMOCH A. 1999. Awifauna Doliny Dolnej Narwi. *Not. Orn.*, 40, 1–2: 23–44.
TABOR J. – dane niepublikowane (kartoteka TBOP).
TOMIAŁOJĆ L. 1990. Ptaki Polski; rozmieszczenie i liczebność. Warszawa, 462 s.
TOMIAŁOJĆ L., STAWARCZYK T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Wrocław, 870 s.
TUCKER G. M., HEATH M. F. 1994. Birds in Europe; their conservation status. Conservation Series No. 3. BirdLife International, Cambridge, 600 s.
WETLANDS INTERNATIONAL. 2002. Waterbird Population Estimates – Third Edition. Wetlands International Global Series No. 12. Wageningen, The Netherlands, 226 s.
WIEHLE D., WILK T., FABER M., BETLEJA J., MALCZYK P. 2002. Awifauna doliny górnej Wisły – cz. 1. Ptaki Ziemi Oświęcimsko-Zatorskiej. *Not. Orn.*, 43: 227–253.
WILNIEWCZYC P., SZCZEPANIAK W., ZIĘCIK P., JANTARSKI M. 2001. Ptaki stawów rybnych w Górkach i terenów przyległych. *Kulon*, 6, 1–2: 3–61.